

Arc és álarc

Bányai János

Berkes Pál nyugalmazott középiskolai tanár, kimért léptekkel, már negyedszer került meg a mesterséges tavat, néha egy-egy megvető pillantást mérve a két úszkáló fehér hattyúra: őszikabátja végig be volt gombolva, kezét hátul összekulcsolta, és a gyerekek, akik távolabb nyugodtan játékuikba merültek, nem sejtették, hogy a valamikor rettegett tanár kopasz homlokára az a két év, amióta nyugalomba vonult és valahol a Folyó mentén megtelepedett egy legénylakásban, nem várt ráncokat festett. Néha régi ismerősökkel találkozott és ilyenkor felöltötte megszokott, tizenhetes számú álarcát, s a mosoly bársonyfüggönyei mögé bújva köszönt vagy mormolt valami köszönéssel. Berkes Pálnak titkai voltak, évtizedeken át dédelgetett, őrizgetett titkai, amelyeket mindenáron a sírba akart vinni, mint minden más nagy ember. Amikor a park bejáratánál megpillantotta a vöröshajú rendőrt, hátul még szorosabbra fogta kezét, így, feszesebben, mint bármikor, derékban kissé megdőlvé húzott el a kedélyesen dörmögő felügyelő előtt. Hétköznap délután volt, melegebb, mint általában az októberi napok. Egyetlen pillanatra sem környékezte meg az a gondolat, hogy leüljön, hogy szemét, a nyugdíjasok szokott, fáradságtól áthatott pillantását csak néhány percre is a közeli pázsit zöld színén pihentesse; büszke volt szokásaira és ezért sokszor bátornak hitte magát. Kétórás napi sétája alatt természetesen egye'len pillanatra sem állt meg; arcizmai csak a megszokott, különféle számokkal ellátott álarc-változások alkalmával mozdultak meg, különben a beidegződött, szokásos, az ismerősei által jól ismert arckifejezést viselte, a római diktátorokéra emlékeztető gögös arcvonásokat. Az izmok feszessége azonban még ilyenkor sem engedett fel. Szilárd volt és magabiztos. Tempósan sétált, őszikabátja egyenletes időközökben verődött elvékonyult, de állandó edzéssel frissen tartott lábikráihoz. Berkes Pál most már minden pillanatban arra gondolt, hogy a távoli toronyóra vaskalapácsa négyszer egymásután a harangra csapva jelezze, hogy letelt a napi séta utolsó perce is.

A kilencedik nagyobb forduló volt ez, és a tanár, anélkül hogy egy pillanatra is vastaglánccos zsebórájára nézett volna, tudta, hogy most hangzik majd fel a befejezést jelző ütés. Ma tíz lépéssel odább hangzott fel a réz szava, és Berkes Pál úgy, hogy senki észre ne vegye, elmosolyodott: az utóbbi napokban sikerült mind nagyobb és nagyobb távolságot megtennie, tehát frissesége nem csappant, egészsége biztos, minden rendben van.

Minden rendben van.

Leó abban a pillanatban nyitott ajtót, amikor a tanár a csöngő felé nyújtotta a kezét. Már évek óta ez a hórihorgas ember tartotta rendben Berkes Pál lakását: mindennap megfőzte a tanár ebédjét, elkészítette reggelijét és vacsoráját, rendbehozta ruháit és tisztántartotta az ablakokat.

— A legyek ma valószínűleg mind elpusztultak — mondta Leó. — Az éjjel hűvös volt.

— Igen.

Berkes Pál csak így, kicsit fölényes hanglejtéssel nyugtázta Leó jelentéseit; megbízott ebben az emberben, mert véleménye szerint sokkal bambább volt, semhogy ellenszegült volna bárminek is, amit a tanár mondott. Sohasem érdeklődött semmi felől és Berkes Pál, akit végtelenül untattak már a nagybecsű szölamok, amelyek az (utóbbi időben megtöltötték a lapokat, azok a se vége, se hossza vezércikkek, amelyekben a „mai valóságáról”, a „mi valóságunkról” szóltak; boldog volt, hogy sohasem kérte, hogy hetente egynél többször magára öltse kifényesedett fekete ünneplőjét és meglátogassa rokonait a Telepen, akiknek minden hónap elsején elvitte havi járandóságát, amit a tanártól kapott. Amikor Leó rokonlátogatásba ment, Berkes Pál egyedül maradt a szobában és kicsit félve, idegeskedve összeszedte a múlt heti lapokat. A kandalló közepén tüzet rakott, s míg a parázs éledezett, laponként széttépte az újságokat, és így, darabjaira szaggatva, kéjes mosollyal az arcán, elégette őket. Ez a művelet sokáig tartott, mindaddig, míg Leó vissza nem tért rokonaitól, mert időközben Berkes Pál fanyar mosollyal bele is olvasott az újságlapok fekete betűibe. Dühösen, mint a felizgatott kutya, tépte, harapdálta ezeket a lapokat; csak nemrég állapította meg, hogy mindezt azért teszi, mert az újságok fejlécei alatt mindig újabbnál újabb dátumok ülnek, de már az elmúlt napok számai. Az idő múlását jelentették az újságok és Berkes Pál nagyon félt az időtől. Többször megkísérelte már, hogy az utolsó, tehát az aznapi újsággal kezdi majd a máglyarakást, hogy így visszafelé haladva legalább egy héttel fiatalabb legyen. De ilyenformán, a sorrendet megfordítva, a művelet nem jelentette ugyanazt a megnyugvást, amit a pillanatnyi érdekek tükre, a rotópapír megsemmisítése kölcsönzött a tanárnak. Leó amikor hazatért, mindig, kinyitogatta az ablakokat, hogy az éget papír bűzétől kiszellőzzön a szoba, és elhagyta a helyiséget, Berkes Pál pedig egész este mozdulatlanul ült a kandalló mellett, s dűnnyögve, figyelte a hamvadó parázs szirmait. A tanár ezeken a napokon nem vacsorázott: minden héten egyszer, akkor, amikor kivégezte a Híreket, éhesen feküdt az ágyba.

Leó elidőzött még néhány percig, megvárta, míg a fojtó papírfüst végleg elhagyja a szobát, azután szó nélkül, hiszen minden rendben volt, a legnagyobb rendben, kiment, hogy a konyhában elővegye a pálínkasüveget és még alvás előtt néhány jó kortyot lenyeljen; minden este a konyhaasztalhoz ült és fejét öklére fektetve, hol hunyorítva, hol nyitott szemmel figyelte a kockás cementlapok különböző figurákat alkotó játékát; Berkes Pál nem tudta, hogy mit csinál Leó ilyenkor a konyhában, de büszkesége sohasem ingott meg és egy pillanatra sem gondolt arra, hogy kimenjen és megnézze. Még sohasem őrtént meg, hogy ilyenkor visszahívta volna Leót és csak néha gondolkodott el az elfelejtett, alig számontartott napokon és ha képzeletben maga elé teregette az elmúlt évek naptárait, hogy újra láthassa a valamikori

szerdákat, csütörtököt, reggeleket és estéket... akkor sem jutott túl néhány egészen jelentéktelen felfedezésen; így igyekezett meggyőzni magát arról, hogy Leó mindennapos esti konyhai foglalatossága csak valami egészen közönséges művelet lehet, mert ha tudott volna róla, hogy valójában mit művel, valószínűleg végtelenül felbőszült volna és talán először, amióta Leóval azt a nemhivatalos szerződést kötötte, hogy sohasem kérdezősködni egymás felől, lehordja, talán még el is űzi ezt az irigyléreméltóan egészséges, de buta embert. Leó minden tekintetben jó szolgá volt (Berkes Pál mindig így nevezte); nyugodt és mintha vak lett volna; ez teljesen megfelelt az igényes tanárnak, aki néha, különösen tetszelgő pillanataiban boldog volt. azért, mert soha senkivel egy pillanatig sem volt egészen őszinte, mindig meg tudta őrizni azt a távolságot, amit már diákkorában is megkövetelt társaitól; így észrevétlenül kialakult benne egy egész mosoly-kollekció, amelyből mindig ki tudta választani azt, amelyik abban a pillanatban a legjobban megfelelt és amelyiken a vele szemben álló sohasem látott túl. Leó tudta, hogy Berkes Pál nem rossz ember, de sohasem értette meg, hogy miért nem látogatja meg senki sem, miért nem érintkezik valakivel is; azt hitte, hogy csak valami nagy betegség gyanúja lehet, ami távol tartja a tanártól barátait, elűzi, elkergeti mellőle mindazokat, akik talán szívesen váltanának vele néhány szót, vagy egyszerűen csak arról van szó — gondolta Leó —, hogy a tanár harminc év alatt annyira kibeszélte magát, hogy most már nehezebbé esik egyetlen szót váltani bárkivel is. Néha, amikor a tanár nem vette észre, Leó akaratlanul is a szikár és magas, szögletes mozdulatú emberen felejtette tekintetét, de amikor Berkes Pál csak megrezzent vagy egyetlen, alig érthető és alig észrevehető mozdulatot tett, Leó azonnal különös szivdobbanással vette tudomásul, hogy jelenléte valószínűleg fölösleges s kimehet a konyhába; ilyen pillanatok után mindaddig nem jelentkezett, míg a tanár újra nem hívta s ekkor is félve, mint aki végtelenül bűnös, remegő lábbal lépett be a szobába. Berkes Pál ilyenkor mindig közönséges és jelentéktelen dolgot kért tőle, sőt még azt is hozzátette, hogy legyen szíves, de Leót, mert érezte bűne nagyságát, ez nem nyugtatta meg. Sohasem értette meg, hogy miért figyeli a tanárt, csak a pillanat műve volt, kiszámíthatatlan és véletlen. Igyekezett minden ellesett mozdulat emlékéen gyorsan túltenni, de ez ritkán sikerült: a tanár mozdulatai megmaradtak, tovább éltek benne, sokszor hatalmas vízióvá szélesedtek, megülték Leó minden gondolatát, és ilyenkor a szokottnál is tovább ült a konyhaasztal mellett és sokkal több palinkát ivott; Leó senkinek sem merete bevallani, még palinkás, zavart óráiban sem, önmagának sem, hogy Berkes Pál, a nyugalmazott középiskolai tanár, végeredményben kínozza.

Leó négy óra után néhány perccel, amikor a tanár napi sétája után haza szokott érkezni, az ajtóhoz ment és nyugodtan várta a csöngő hangját. A tanár ezen a napon először késett. Leó csodálkozva állt néhány percig az ajtó mellett, azután kilépett az erkélyre, de az üres volt, szürke és egy kicsit nedves, mert azon a napon, október vége felé, először növekedett meg a folyó felől a köd annyira, hogy hatalmába kerítette a várost. Rosszra gondolt, azt hitte, hogy Berkes Pál feltételezett betegsége a parkban jelentkezett először és a roham annyira legyengítette, hogy nem tudott hazajönni. Egy pillanatra sem gondolt arra, hogy elhagyja a lakást, hiszen szombat kivételével délután még sohasem lépett ki a házból. Visszament a konyhába, de nem lelta a helyét, ingerült volt és félt. Azután jó idő elteltével mégis megszólalt a csengő és Leó fellélegezve rohant ajtót nyitni, de amikor kitárta, megdöbbenve és kissé megütközve látta, hogy a tanár nem egyedül érkezett: első látogatójával jött fel. Igyekezett természetesen viselkedni, de tudta, hogy ez egy pillanatra sem sikerülhet. Látta, hogy a tanár is nyugtalan, ujjai alig észrevehetően reszkettek, ahogy utat mutatott a lánynak, az elsőnek aki, amióta Berkes tanárt nyugdíjazták, belépett a legénylakásba. Leó cso-

dálkozott és mozdulatlanul állt. Mikor elhaladtak előtte, alig mert néhány pillantást vetni a lányra. Csak annyit vett észre, hogy a lány fiatal, magas és széke. Ósztönösen tett-vett a konyhában, és amikor hallotta, hogy a tanár szólítja, benyitott a szobába, de nem nézett a lányra, csak a tanár parancsát vette tudomásul és máris eltűnt. Amikor a párolgó feketét bevitte a szobába, érezte, hogy keze reszket, de sikerült minden baj nélkül letenni először a vendég, majd a tanár elé a tálcát.

— A kávé, tanár úr! — mondta és hangja reszketett, mintha bíróság előtt állna.

— Köszönöm — válaszolta a tanár és egy pillanatra sem nézett Leóra —, rendben van.

— Vacsora, mint általában? — kérdezte félve Leó.

— Igen — bólintott a tanár és néhány közönséges szót mondott a lánynak, amit Leó a legnagyobb akarata mellett sem tudott megjegyezni.

— Mint általában — dűnnyögte, amikor kifelé ment.

— Igen, mint általában — mondta a tanár.

Amikor megnyugodott, az ajtóhoz lépett és hallgatózott. Egyetlen szó sem hallatszott ki; a tanár heveség nélkül, csendesen, nagyobb szüneteket tartva, beszélgetett látogatójával.

A beszélge'és még a parkban megkezdődött, ahol Tót Edit, Berkes Pál régi tanítványa, a véletlen kiszámíthatatlan játékából ráakadt a tanárra, akit eddig még senki sem bírt szóra megrögzött délutáni sétái alatt. Tót Editnek, fiatalos, de nem ellenszenves tolakodásával, sikerült néhány pillanat alatt, az első benyomás nagyszerű sikerével, egy előre megfontolt, de könnyedségre épített kérdéssel hirtelen és váratlanul a tanár köze'ébe férköznie. Mintha már jóideje megkezdett beszélgetést folytatna, oly merészen és természetesen lépett fel, s így sikerült érintenie a sétáló és állandóan morfondírozó tanár gondolatainak határát. Tót Edit közepes tanuló volt, de mindig vidám és látszólag mindig őszinte fellépésével már diákéveinek első hónapjaiban sikerült a rettegett tanárból kicsikarni néhány kedves és alig észrevehető mosolyt. Most, hogy visszatért ebbe a városba, nem is gondolt a tanárra, megféle'dkezett róla, de abban a pillanatban, amikor a mindenkit lenéző és mindig fölényes tanárt megpillantotta, úgy érezte, hogy végtelenül szerencsétlen lehet; Edit sohasem hitt a tökéletes visszavonulás és magány lehetőségében. Természetesen, meglepte a tanár közvetlen modora és amikor az meghívta egy feketére, még jobban elcsodálkozott. Elfogadta a meghívást és igyekezett azonnal olyan beszélgetést kezdeményezni, amit sokáig lehet folytatni. Amikor belépett a szobába, meglepte a helyiség kényelmes berendezése és hangulata és csak jó idő múlva, amikor már minden bútordarabot végignézett, tudott újra szóhoz jutni.

— Úgy hiszem, a remeteélet lehetőségei mindig nagyobbak a városban, mint bárhol — mondta a tanár és idegesen széttárta a karjait. — Melletted vannak mindazok, akikkel szót válthatnál, de nem is gondolsz arra, hogy bárkinek közülük valamit is elmondhatnál. Beteges félrevonulásnak nevezik ezt és nem gondolnak arra, hogy valakinek esetleg pihenőnapokra is szüksége van.

— Az utolsó napokban az emberek mindig megkövetelik a tiszteletet — mondta Edit. — Elismerésre gondolnak, baráti mosolyra, szerető kézszorításra...

— Nem! — kiáltott fel indulatosan a tanár. — Nem! A szenilitás csak a korlátok között mozgó, beteges öreg emberek tulajdonsága. Mindenkinek, aki tudatosan, egész életére egvedül maradt, akinek soha egyetlen pillanatra sem jut eszébe, hogy unokája lehetne meg mit tudom én mi még, mondjuk, hogy ne kopaszodjon, hogy ne hízzon el, annak igazán megfelel, sőt elválaszthatatlan élettársává válik a magány.

— Képtelenség egyedül lenni, amikor odakint jónéhányan alig várják, hogy szóbaálljanak valakivel, hogy elmondjanak valamit, és mindig lá-akadnak valakire, aki közönséges, egyszerű vagy komoly dolgokról szívesen traccsol velük.

— Valószínűleg — mosolyodott el a tanár. — Valószínűleg igaza van. De először mindig tisztázni kell az igazi magány feltételeit. Maga a huszonegynéhány évesek nevében beszél, tehát önmagáról. Valószínűleg igaza van. De én mégis megőrzöm a magány lehetőségét, míg életemet itt, ebben a szobában rendezem be; az, amit az ember kíván, mindig váratlanul jelenik meg s éppen ezért nagyszerű felismerést, sőt néha boldogságot is hoz. A visszavonulás komponensei mindig egy végtelen eredőhöz vezetnek; valószínűleg, ha az ember ezt örömmel teszi s nem kényszerúségből, akkor a magány tulajdonképpen megnyugvás. S ez a lényeges, a legfontosabb.

Edit a tanár szemébe nézett; valamikor a hasonló mondatok mindig megnyugtatták az osztályt és mindenki büszke volt a lányra, akinek sikerült rávenni Berkes Pált, hogy meséljen.

— Maguk, akik a huszadikat még alig lépték át, sok mindent nem ismernek, de a legnagyobb tévedésük abban van, hogy nem veszik észre, milyen hamar, alattomosan és visszavonhatatlanul harminc, negyven és ki tudja, hány évesek lesznek. Nem érzik, mert most nem is érezhetik, hogy minden apró gyönyörben töltött perc, néhány óra egy vidám, vad társaságban vagy akár fölösleges utazásban eltöltött nap tulajdonképpen időpazarlás. Unalmas és nyugtalanító. Igen, tudom, arról van szó, hogy maguk mindig olyasmit tesznek, olyasmire gondolnak, ami nem lehet unalmas; legyen minden zajos, vidám és hosszantartó — ez az álmuk, amit minden erővel valóra akarnak váltani. Faragatlanul őszinték tudnak lenni, még akkor is, ha megsértenek valakit, ha tisztátlan mondataikkal keserűvé teszik néhány ember, idősebb ember óráit. Valószínűleg még sokat tanulhattak volna tőlem, de nem akartak; mosolyogni kell, barátságosnak lenni, akkor is, ha ez ocsmány hazugság. Persze, ez nem mindenkinek sikerülhet, mert ez a legnehezebb.

— Bizonyosnak látszik, hogy nem ismertük eléggé — mondta a lány. Berkes Pál felnevetett, homlokára ráncok ültek; a nevetés és fájdalom keveréke volt ez. Olyan, mint a hirtelen elhamvadt parázs vagy a váratlanul elsötétült díszterem. Edit csodálattal figyelte a tanár minden mozdulását, de első pillanatban semmit sem tudott kiolvasni hirtelen színváltozásából. Titkos és fölfedezhetetlen maradt mindörökre. Csak az a szilárd meggyőződése, hogy a tanár szerencsétlen, vezette ebbe a szobába, mert meg karta érezni az elfeledett, magára hagyott ember lakásának illatát. Mellékes volt minden, amit a szobában látott, annyira lekötötte ennek az embernek a beszéde, modora és megmagyarázhatatlan kiváltsága. Tudta, hogy csak nagyon is kiváltságos emberek élhetnek távol mindentől, távol mindenkitől; most, amikor látta, hogy a tanárnak mégis van valami egészen ernyedtt kapcsolata a külvilággal, még érdekesebbé vált számára ez a nap. Az ablakon túl a késő délután egy kis darabkáját fedezte fel. Tudta, hogy hamarosan véget ér majd a beszélgetés, s ezért igyekezett minél többet hallani még, de a tanár talán fáradt volt már, mert csak szaggatott mondatokban beszélt olyan dolgokról, amelyeket Edit nem akart megjegyezni.

— Mindig Poloniusra emlékeztetett, alkatával és beszédével is — mondta a lány.

— Igen, és szegény Polonius megvetett ember volt; habár maga sem tudta ezt és egyetlen pillanatra sem mert rágondolni. Én tudtam, biztos voltam benne, és mint minden egyedül élő ember, büszke is voltam rá; nevetséges talán, látom, hogy elmosolyodott, de valóban így volt: büszke voltam azért, mert megvetettek.

— Ma senki sem beszél már magáról — mondta Edit.

— Nem, de ez egy csöppet sem izgat: a fiatalok nem beszélhetnek rólam, mert sohasem szerettek, a velem egyidősek pedig annyira különböznek tőlem, hogy nem is szólhatunk egymáshoz. Ne higgye, egy pillanatra se, hogy panaszkodom. Edit, maga mindig huncutságával nyert meg, pedig tudtam, hogy utána mindig kinevetnek, mert érezem, hogy a folyosón a diákok mindig elhallgatnak, ügyetlenül meghajolnak, amikor elhaladtam előttük, sőt mögöttem gúnyosan össze is súgnak.

— Megbántotta talán őket — mondta Edit.

— Persze, valószínűleg... — Berkes Pál elakadt, nem tudta folytatni.

Edit ebben a pillanatban látta először tisztán, hogy a tanár szomorú, tudta, hogy még mondani akart valamit, de amint elhallgatott, egy pillanatra sem gondolhatott arra a lány, hogy valamivel is újrakezdhethné a beszélgetést. Felületes pillantást vetett a szobára s amikor fölfedezte azt az ajtót, ahol Leó távozott, tudta, hogy a ha'almas szolgáló állandóan hallgatózott.

— Valószínűleg — ismételte meg a tanár.

Editet meglepte, hogy Berkes Pál még mindig ugyanarra gondol. Talán folytatni szeretné a beszélgetést, de nem tudja hol kezdeni. Edit örült ennek, mert mint mindig, most is hamar, túl gyorsan megunta ezt az erőltetett komolyságú, helyenként fennkölt, sőt patétikus párbeszédet; nem gondolt arra, hogy a tanár most először vallott be néhány dolgot, először árulta el magát, ha nem is mindenben, bár annyit elmondott, amennyi bőséges részletet szolgáltathatott egy újabb mélyebb gondolatfuttatásra. A lány ideges volt, menni készült már, de nem tudta, hogyan búcsúzzon el. Kellemtlenül érezte magát, megbánta, hogy arra vállalkozott, hogy feljöjjön ide, hogy meglátogassa a re'tegett embert, hogy bizonyítsa, mennyire közel áll hozzá néha a tanár, hogy eláruljon valamit magáról is.

Végül mégis felállt, a tanár hirtelen felkapta a fejét, pillanatok alatt megszakadt benne valami. arcáról eltűnt a természetes vonás és újra, mint alig egy órával ezelőtt, különös grimasszá fajult mosolyt erő'tetett a szemére. kedves szere'tt volna lenni, de ebben a pillanatban végleg elárulta magát: Edit megrázkódott, vára lan felismerés volt ez, hihetetlen és vé'sleges. A tanár csak apró, közönséges féreg volt, aminek csak kívül, magától egészen távol sikerült háromezer rózsaszín fátyollal fölfegyverkezve megrémíteni vagy elámitani azokat, ak'k körülötte éltek.

— Elárulta magát — mondta a lány és elmosolyodott.

A tanár arca hirtelen színt változtatott: percek'ig nem 'ur'ott egyetlen fátylat sem előkeríteni és úgy állt régi tanítvánva előtt, — akiről bizonyosan tudta, hogy csak közeves, sőt a közevesen is aluli képességű, olyan valaki, aki'ól igazán nem kell, sőt nem szabad sokat várni —, mint az erő'szakkal levetkőztetett bűnös, mint a nyár közepén is csupasz, kiszáradt fa. Berkes Pál erő'tlennek érezte magát, kivertnek és sajnálatraméltónak. Nem, őt soha senki sem sajnálta és sohasem gondolt arra, hogy valaki valamikor is sajnálni tudja majd. Szilárd és lerombolhatatlan falat épített mindenki felé. Érthetetlen és fölötte rideg volt az a gondolat, hogy most egy ilyen közepszerű ember elő't vetkőzött le.

— Viszontlátásra — mondta a lány.

Berkes Pál még mindig egyhelyben ült, aztán megemberelte magát, de anélkül hogy mélyebben meggondolta volna, mit mond, felállt és kezett nyújtott a lánynak.

— Persze, én minderről egészen mást gondolok.

— Tudom — válaszolta a lány —, sohasem volt őszinte. Örökre megmaradt Poloniusnak.

Mikor bezárta a lány mögött az ajtót, egész testében súlyos fájdalmat érzett. Egy pillanatra a falnak dőlt, szeme előtt kékes karikák forogtak (csak

egyszer fedezte fel eddig ezeket a köröket, amikor kopaszodó, hegyesorrú igazgatója váratlanul tudtára adta, hogy nincs már szükség rá, az iskola meglesz nélküle is), azután lassú és szokatlanul fáradt léptekkel visszament a szobába. Vigyázva, körülményesen abba a székbe helyezkedett, amelyben eddig a lány ült; azt hitte, a párna még nem hülhetett ki annyira, hogy nem érezné még, ha csak néhány másodpercre is Edit jelenlétét. Önmarcangoló nehéz percek következtek; görnyedten ült, a karikák tánca mind gyorsabb lett, szédült, alig érezte már, hogy jelen van. Valaki más volt az, akinek ekkora fájdalmat tudott okozni egy oktan beszélgetés, egy idegen, aki nem hasonlít rá; de egész idő alatt éberem figyelte annak a másiknak a kinlódását, oly közel volt hozzá, hogy nem tudott tőle szabadu'ni. A szoba egészen elsötétült már és Berkes Pál eszelősen keresni kezdte a bútordarabokat, de nem akadt rájuk. Az ablakon túl szürke esti fények kergetőztek, hol elkapták egymást, hol egészen távol kerültek egymástól. Mindez mélyen Berkes Pál tudatába férközött.

Behívta Leót, le akarta ültetni maga mellé, de Leó lesütötte szemét, bűnbánó ajakbiggyesztéssel állt előtte, szóltanul, valószínűleg még a lélegzetét is visszafojotta; igyekezett távol maradni mindattól, ami ebben a pillanatban történt. Félt és a félelem majdnem sírásra bírta; ha nem lett volna annyira erős, magas és tehetetlen, most kirohant volna a szobából és jó néhány napig nem is mutatkozott volna.

— A vacsorát, tanár úr? — kérdezte végül.

A tanár intett és Leó eltűnt.

Csak jó idő múlva tért vissza, a tanárt ugyanabban a helyzetben találta, mint amikor kiment. A suta Leó csodálkozott, de egy pillanatra sem hitte, hogy Berkes Pált komoly bántódás érhetne. Azt gondolta, hogy véletlenül elmerengett, sőt úgy hitte, bármennyire fáj is neki, hogy most először elvesztettek látja, azt hitte, hogy arra a szép lányra gondol...

— A vacsora, tanár úr — mondta.

— Köszönöm — válaszolta a tanár. — Elmehet, Leó.

Leó kisomfordált a szobából, a konyhában azonnal előszedte pálinkásüvegét, töltött magának, de nem ivott: sokáig tenyerében forgatta, melengette a poharat.

A tanár újra szólította. Még sohasem történt meg, hogy miután bevitte a vacsorát, a tanár ismét a szobába hívja. Csodálkozott, a poharat vigyázva az asztalra tette és belépett. Berkes Pál még egyetlen falatot sem evett. Leó megállt előtte, jó ideig várakozott, míg végre megszólalt a tanár.

— Üljön le, Leó.

Leó azon a széken foglalt helyet, ahol a tanár szokott ülni. Puha, meleg, párnás szék volt, Leó mégsem tudott kényelmesen elhelyezkedni rajta. Arra várt, hogy a tanár megszólaljon, de sokáig csak ingerült szívverését hallotta; a szobában félhomály volt, csak az utcai villanygőz világított be. Leó arra gondolt, hogyha az utcai villanygők beszélni tudnának, akkor senkinek sem kellene soha tanút keresnie, azok mindenről tudnak, mert minden szoba ablakán benézhetnek.

— Italt hozzon, Leó — mondta végül a tanár.

— Mit? — kérdezte Leó; úgy meghökkentette a tanár kérése, hogy egész testében megremegett. A tálcára nézett, amin a vacsorát hozta, mellette ott állt a kiskancsó víz, a tanár soha semmi mást nem ivott, csak vizet.

— Pálinkát vagy bort, amit akar — mondta a tanár —, bármit hozhat.

Leó felállt, de nem mozdult. Karjai ernyedten lógtak; kicsit előre hajolt és bamba szeméből kétkedő fény áradt.

— Menjen már! — kiál'totta a tanár.

Leó kiment és a pálinkásüveggel tért vissza.

— Tegye le és elmehet — mondta a tanár. — Ma már nem hívom többször.

Amikor lenyelte az első kortyot, érezte, hogy szíve sokkal hevesebben ver, a tüdejét és a gyomrát égeti a szesz, szemébe könny futott, de újra töltött. Ismét fenéig itta a poharat és most homloka zsibbadni kezdett; sohasem érezte még a részegséget, semmit sem tudott arról, hogy mit jelent a mámor; szilárd törvénye és megingathatatlan életstílusa (mindig büszke volt rá), sohasem engedte meg, hogy csak egyszer is kirúgjon a hámból, hogy egyszer is megzavarja azt a komor rendszerességet, amit magára erőltetett. Most először, amikor érezte, hogy mennyire félresikerült minden, amit megpróbált, amikor szemébe mondták, hogy mennyire fölösleges, hogy mennyire fölösleges volt valamikor is, most először, ki tudja, miért, még mielőtt szájához emelte volna a poharat, még mielőtt megcsapta volna az alkohol illata, nyelve alatt érezte a részegség ízét. Berkes Pál rájött, hogy milyen veszélyes elveszetteknek lenni.

— „Vasárnap délután volt; meleg, feszes és sivár vasárnap délután. Abban a pillanatban mindenki fölött álltam. Hahaha... mindenki fölött. Elsőnek és legmagasabbnak kell lenni, kimértnek és végtelenül bosszúállóknak. Szilárdnak és rosszmájúnak. Unalmas, végtelenül unalmas vasárnap délután volt és mindenki fölött álltam. Első szép tavaszi nap — így mondták, pontosan emlékszem a szavaikra, így mondták. Pedig csak egy közönséges nap volt, még csak nem is hasonlított ünnepnapra. Az ünnepnapok, azt mondják, más ízűek, mint a többi, szebbek és tisztábbak. Ő, senki sem tudja, hogy milyen is a tiszta. Jobb is talán. Így könnyebb bármit is elhiteni az emberekkel. És csak az az igazi, csak az a fő, aki ezekben a pillanatokban mindenkinek fölött áll, akinek semmit sem jelent az, hogy az újságok színes címlapokkal és nagyobb oldalszámmal jelennek meg. Akit nem lehet lekényezetni, sem megvesztegetni. És azon a napon én voltam az egyetlen, aki mindenki fölött állt. Erről senki sem tud, ezt senkinek sem mondtam el, mert ehhez senkinek semmi köze. Semmi köze... Kimért, de mégis féktelen léptekkel mentem felfelé a lépcsőkön: valószínűleg örültem valaminek. Az öröm pontosan kiszámítható, előre tervezhető, minden napra külön, meghatározott mennyiségben adagolható fájdalomcsillapító; mindenkinek tudni kellene ezt, de senki sem meri nyugodtan, feltétel nélkül kimondani, elmesélni — mindig mindenkit meg kell valamivel gyógyítani. A fájdalomcsillapítóval és hazugsággal a legkönnyebb. Kiléptem az erkélyre, s amikor balra kellett volna fordulnom, amikor végképp egész napra elzárkózhattam volna minden közönségestől és egyszerűtől, amikor csodálatos könnyedséggel a legmagasabb ablakból nézhettem volna mindezt — szemembe világított a nap. Megvakított, rózsaszín fényárba kerültem és nem indulhattam balra, nem mehettem haza, tovább lépkedtem, messze, messze az erkélyen túlra, mintha a lépcsőfokok úgy növekednének, ahogyan én lépek, gyorsabban és lassabban, tőlem függött akkor, hogy milyen magas lesz az építmény. Csak lépkedtem, lépkedtem, kimértem, de mégis féktelenül; ki tudja, milyen magasra jutottam. Senki, mert senki sem láthatott, mindenki saját apró, kicsinyes ügyével foglalkozott, senki sem gondolt arra, hogy most valaki felette van. Mindig melegebb és melegebb lett ott fenn, azt hittem, hogy a nap csak engem melegít és mindazokra akik ezen a napon ki akarták használni a szép időt, mindazokra csak mellékes, sőt egészségtelen sugarait bocsátja. Hol voltam akkor? Mindenki alattam volt. Ezt nem tudja megérteni soha senki, mert az emberek mind önzők, alattomosak és szürkék. Ő, mióta vártam erre a percre, hogy újra elmondhassam mindezt, mennyire örülök, hogy senki sem hallgatózik, hogy mindenki távol van innen, hogy senki, még most sem, gondol arra, hogy Berkes Pál, a megvetett, nyugalmazott középiskolai tanár, mindenki fölött állt. Hahaha...”

Újra ivott és közben százszor, pontosan megszámlolta, százszor ismételte azt, hogy mindenki fölött áll, hogy mindenkit elhagyotta.

Azután sokáig hallgatott, egész testében ingadozott, alig tudta megtartani egyensúlyát. Felugrott, feszesen akart állni, de szédült és egyensúlyát csak mozgás közben tudta szorosra fogni. Azután a székre lépett, majd az asztalra, kezét a magasba emelte és végtelenül mély hangon harsogta, hogy mindenki fölött állt. Egyszerre megingott az asztalon, elvágódott és összetörte az asztal üveglapját. Leó az ajtóhoz lopakodott, de nem mert belépni, szorongott és szűkölt, mint az elvert kutya. Talán senki sem merete volna most rányitni az ajtót, pedig Berkes Pál nyugalmazott középiskolai tanár az asztal összezúzott üveglapján sokáig mozdulatlanul feküdt.

Berkes Pál akkor hitte, tudta, — az emberek távol álltak mindattól, ami azon a délutánon történt, nem tudtak róla, talán figyelembe sem vették volna —, hogy győzelme nem teljesezhet be, hogy sikere, nagyszerű fináléja sokáig, talán örökre titok marad, álarcos, vad és súlyos titok. A tanár akkor esett volna legnagyobbat, akkor zuhant volna legmélyebbre, ha mindenki nevetett volna. Ha elmondták volna egymásnak azt az eseményt, ha kuncogtak volna rajta. És a legsúlyosabb sértést akkor követék volna el, ha örültek volna, ha dicsérték volna, ha hőstettnek nevezték volna azt a percet, amikor a tanár mindenkit legyőzött.

Berkes Pál az asztalon, kényelmetlen helyzetben aludt el.

Leó hajnal felé felve, remegve kinyitotta az ajtót és az utcáról beszűrődő gyér fényben megpillantotta a tanárt.

— Úgy látszik, végleg elkapta a betegség — mondta.

— A tanár úr hamarosan meghal — állapította meg később, amikor visszatért a konyhába és újra a cementlapok sötét kockáinak játékát figyelte.

